

Y.R.Dəmirov
i.ü.f.d., Azərbaycan Universiteti
yashar.damirov@au.edu.az
E.P.Məmmədov
magistrant, Azərbaycan Universiteti
elnur.mammadov.1230@gmail.com

Məqalə redaksiyaya daxil olub 06.02.2025

The article was received by editorial board on 06.02.2025

Статья принята к печати 06.02.2025

BANK İNVESTİSİYA ƏMƏLİYYATLARININ KONSEPTUAL ƏSASLARI

Xülasə

Məqələdə bank investisiya əməliyyatlarının konseptual əsasları araşdırılmış, müasir iqtisadi sistemdə bankların risklərin idarə olunması və gəlirliliyin artırılması istiqamətində tətbiq etdikləri strategiyalar və nəzəri yanaşmalar geniş şəkildə təhlil olunmuşdur. Portfel nəzəriyyəsi, maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsi, arbitraj və davranış maliyyəsi kimi nəzəriyyələr bankların daha səmərəli investisiya qərarları qəbul etməsinə imkan yaradır. Bankların investisiya portfellerinin formalaşdırılmasında diversifikasiya, fundamental və texniki analizlər, eləcə də innovativ yanaşmaların tətbiqi onların rəqabət qabiliyyətini artırır və maliyyə dayanıqlığını təmin edir. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, kompleks nəzəri yanaşmaların tətbiqi bankların maliyyə strategiyalarını daha effektiv və davamlı şəkildə qurmasına şərait yaradır. Müasir dövrdə texnologiyaların inkişafı və maliyyə bazarlarının dəyişkənliyi bankların çevik və səmərəli investisiya strategiyalarını formalaşdırmasını tələb edir. İnvestisiya əməliyyatlarının optimallaşdırılması bank sektorunun dayanıqlı inkişafını təmin etməklə yanaşı, ölkə iqtisadiyyatına da müsbət təsir göstərir. Eyni zamanda, risklərin effektiv idarə olunması və yeni maliyyə alətlərindən istifadə bankların uzunmüddətli strateji məqsədlərinə çatmasını asanlaşdırır.

Açar sözlər: bank investisiya əməliyyatları, risklərin idarə edilməsi, portfel nəzəriyyəsi, maliyyə bazarları, diversifikasiya.

GİRİŞ

Müasir iqtisadi sistemin mürəkkəb və dinamik təbiəti çərçivəsində bankların investisiya əməliyyatlarının nəzəri və metodoloji əsaslarının tədqiqi, maliyyə bazarlarının sabitliyinin qorunması və iqtisadi inkişafın stimullaşdırılması kontekstində mühüm əhəmiyyət daşıyır. Qlobal səviyyədə maliyyə resurslarının səmərəli idarə olunması məqsədilə bank sektorunun investisiya fəaliyyəti iqtisadi artımın və dayanıqlığın aparıcı mexanizmlərindən biri kimi formalaşmışdır. Son dövrlərdə maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənliklərin artması və innovativ texnologiyaların tətbiqi bankların investisiya strategiyalarının həm nəzəri, həm də praktiki aspektlərinin yenidən dəyərləndirilməsini qaçılmaz etmişdir. Belə bir şəraitdə bank investisiya əməliyyatlarının fundamental əsaslarının öyrənilməsi, kompleks və sistematik yanaşma tələb edərək, həm iqtisadi siyasət, həm də akademik tədqiqatlar sahəsində prioritet məsələlər sırasında yer alır.

PORTFEL NƏZƏRİYYƏSİ

Bankların investisiya fəaliyyətinin iqtisadi nəzəriyyələr, xüsusilə portfel nəzəriyyəsi və maliyyə bazarlarının effektivliyi konsepsiyası əsasında formalaşdırılması, müasir iqtisadi sistemdə maliyyə mexanizmlərinin daha səmərəli şəkildə təşkili üçün zəruridir. Kommersiya banklarının investisiya əməliyyatları gəlir əldə etməklə yanaşı, maliyyə resurslarının uzunmüddətli dövrdə qiymətli kağızlara və ya digər maliyyə aktivlərinə yönəldilməsini, eyni zamanda real aktivlərin yaradılması və əldə edilməsini əhatə edir (Kərimova, 2023, s.90).

Qlobal maliyyə bazarlarında risklərin artması və diversifikasiya ehtiyacının güclənməsi bank sektorunun investisiya qərarlarının daha dərin nəzəri əsaslarla dəstəklənməsini vacib etmişdir. Portfel nəzəriyyəsinin tətbiqi, banklara risklərin səmərəli idarə olunması və gəlirlərin artırılması üçün daha optimal investisiya strategiyalarının hazırlanmasına şərait yaradır. Eyni zamanda, maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsi, informasiya assimetriyasının minimuma endirilməsi və bazar iştirakçılarının davranışlarının analitik təhlili baxımından nəzəri və praktiki əhəmiyyətə malikdir. Bu çərçivədə bankların investisiya əməliyyatlarının nəzəri bazasının dərinləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi, iqtisadi nəzəriyyələrin real praktikaya tətbiqi və bank sektorunun maliyyə dayanıqlığının möhkəmləndirilməsi istiqamətində mühüm rol oynayır.

Cədvəl 1-də bank investisiya əməliyyatları ilə əlaqəli olan bazis iqtisadi nəzəriyyələr təsvir edilmişdir.

Cədvəl 1

Bank investisiya əməliyyatlarının iqtisadi nəzəriyyələrə əsaslanması

İqtisadi nəzəriyyə	Əsas prinsiplər	Bank investisiya əməliyyatlarına təsiri	Tətbiq nümunələri
Portfel nəzəriyyəsi	Risk və gəlirlilik arasında balans, diversifikasiya, optimal portfel yaradılması	İnvestisiyaların riskin minimumlaşdırılması və gəlirliliyin maksimallaşdırılmasına yönəldilməsi	Korporativ istiqraz portfelleri və sektor əsaslı diversifikasiya
Maliyyə bazarlarının effektivliyi	Bazarlarda məlumatın sürətli əks olunması, qiymətlərin təsadüfi gedişi və proqnozlaşdırıla bilməməsi	Qiymət dəyişikliklərinin proqnozlaşdırılması və qərar qəbulunun məlumatlılıq əsasında qurulması	Bankların aktivlərinin qiymətləndirilməsi və indeks fondlarına yatırımlar
Arbitraj nəzəriyyəsi	Aktivlər arasında qiymət fərqlərinin aradan qaldırılması	İnvestisiya qərarlarının müxtəlif maliyyə alətlərinin müqayisəli üstünlüklərinə əsaslanması	Beynəlxalq valyuta bazarlarında arbitraj əməliyyatları
Davranışsal maliyyə nəzəriyyəsi	Emosiyalar və qeyri-rasional davranışların bazar qərarlarına təsiri	Psixoloji faktorların nəzərə alınması ilə investisiya modellərinin təkmilləşdirilməsi	Bankların müştəri seqmentləri üzrə davranış modellərinin analizi
Hissiyat maliyyəsi nəzəriyyəsi	İnsanların maliyyə qərarlarına hisslərin, instinktlərin və qeyri-rasional davranışların təsiri	Müştəri ehtiyaclarına uyğun maliyyə məhsullarının yaradılması və emosional marketing	Bank müştərilərinin investisiya risklərinə həssas yanaşma strategiyalarının tətbiqi

Mənbə: Cədvəl “” məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Portfel nəzəriyyəsi. Portfel nəzəriyyəsi bankların riskləri minimuma endirmək və gəlirliliyi maksimuma çatdırmaq məqsədilə investisiya qərarlarının qəbulunda geniş şəkildə tətbiq edilir. Bankların diversifikasiya strategiyalarında əsas təsir göstərən amillər isə birbaşa portfel nəzəriyyəsinin prinsipləri ilə bağlıdır. Çünki diversifikasiya anlayışı bu nəzəriyyənin əsasını təşkil edir və risklərin müxtəlif investisiya sahələri üzrə bölüşdürülməsi yolu ilə gəlirliliyin artırılmasını nəzərdə tutur. Banklar müxtəlif iqtisadi sahələrdən olan maliyyə aktivlərini investisiya portfellerinə daxil etməklə bazar risklərini azaldır və gəlir imkanlarını genişləndirirlər (Rəcəbli, 2022). Məsələn, texnologiya və istehsalat sahələrindən olan səhmlərin eyni portfeldə cəmləşdirilməsi, fərqli iqtisadi təsirlərdən qorunan və müxtəlif gəlir mənbələri yaradan bir struktur formalaşdırır.

Portfel nəzəriyyəsinin məhdudiyyətlərindən biri onun əsasən tarixi məlumatlara söykənərək gələcək riskləri proqnozlaşdırmasıdır ki, bu da bəzi qeyri-müəyyən iqtisadi şəraitlərdə effektivliyini azalda bilər. Bununla belə, bankların portfel nəzəriyyəsindən istifadə etməsi onların risk idarəetmə strategiyalarını daha analitik və elmi yanaşmalara əsaslandırmağa şərait yaradır. Xüsusilə global maliyyə bazarlarında artan qeyri-müəyyənlik fonunda bu nəzəriyyənin tətbiqi bankların daha məqsədyönlü və səmərəli qərarlar qəbul etməsinə imkan verir.

Portfel investisiyasının əsas mərhələləri bunlardır (Çetin, 2005):

1. İnvestisiya məqsədlərinin və əsas prinsiplərin dəqiq müəyyənləşdirilməsi.
2. Uyğun investisiya strategiyasının seçilməsi və fərdiləşdirilməsi.
3. Mövcud bazarın dərin təhlili və şəraitin öyrənilməsi.
4. Qiymətli kağızlardan ibarət balanslı və optimal portfelin tərtib edilməsi.

Mütəxəssislər, investisiya portfelinin idarə olunması üçün bir neçə əsas strategiyayı vurğulayırlar (Pelin, 2014):

1. *Sabit dəyərin qorunması strategiyası.* Bu yanaşma, portfelin ümumi dəyərinin əvvəlcədən müəyyən edilmiş səviyyədə saxlanmasını nəzərdə tutur və onun dəyişməsinə yol vermir.

2. *Daimi nisbətlərin təmin edilməsi strategiyası.* Bu strategiyada portfelin müxtəlif elementləri arasında müəyyən edilmiş nisbətlər sabit saxlanır. Bu nisbətlər portfelin strukturuna uyğun olaraq təyin edilir və müxtəlif parametrlərə əsaslanıla bilər, məsələn: qiymətli kağızların risk dərəcəsi, onların növləri, aid olduğu sahə və ya coğrafi region (o cümlədən ölkə mənsubiyyəti).

3. *Dəyişən nisbətlərin tətbiqi strategiyası.* Ən mürəkkəb strategiyalardan biri olan bu yanaşma, portfelin müxtəlif elementlərinin nisbətlərinin sabit olmamasını və ehtiyacdən asılı olaraq dəyişdirilməsini əhatə edir. Bu strategiyada investor bazarın sabit qalacağı fərziyyəsinə əsaslanaraq, gələcək dəyişiklikləri əvvəlcədən planlaşdırır və qərarlarını bu ehtimallara görə formalaşdırır.

Bu strategiyalar investorların risk və bazar şəraitinə uyğun olaraq müxtəlif yanaşmalar tətbiq etməsinə imkan verir.

Kommersiya bankları investisiya portfellerini qəbul edilə bilən risk səviyyəsinə görə üç əsas kateqoriyaya ayırırlar: konservativ, mülayim və aqressiv.

Aqressiv portfel əsasən yüksək gəlir gətirən səhmlərdən ibarətdir, lakin risklərin idarə edilməsi və portfelin balanslaşdırılması məqsədilə müəyyən dərəcədə istiqrazlar da daxil edilir. Bu yanaşma uzunmüddətli yatırımlar üçün daha münasibdir, çünki qısamüddətli perspektivdə bu tip yatırımlar böyük risklər daşıyır.

Mülayim portfel az riskli variant olaraq qəbul edilir. Onun əsasını tanınmış şirkətlərin qiyməti sabit olan, lakin yavaş artan səhmləri təşkil edir. Portfel uzun müddət sabit qalır və kapitalın qorunması məqsədini güdür. Burada səhmlərin payı istiqrazlarla müqayisədə bir qədər yüksək olur, bəzən az miqdarda vəsait bank depozitlərinə də yönəldilir. Bu strategiya qısa və orta müddətli yatırımlar üçün daha əlverişlidir və xüsusi investisiya bölmələrinə sahib iri banklar tərəfindən istifadə edilir.

Konservativ portfeldə əsas diqqət istiqrazlara yönəldilir, çünki onlar riski minimuma endirir. Kiçik bir hissəsi isə etibarlı şirkətlərin səhmləri və bank depozitlərinə ayrılır. Bu yanaşma qısa müddətli yatırımlar üçün tövsiyə edilir və bank əmanətləri üçün alternativ olaraq qəbul olunur. Bu strategiyadan adətən xüsusi investisiya bölmələrini saxlama imkanı olmayan kiçik və orta banklar istifadə edirlər. Bu banklarda investisiya məsələlərinə cavabdeh şəxslər, bank rəhbərliyinin təsdiq etdiyi siyasətə əsaslanaraq qərar qəbul edirlər (Gorton, 1995).

Maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsi. Maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsi, bazar qiymətlərinin mövcud məlumatları tam və operativ şəkildə əks etdirməsini əsas götürərək, bankların investisiya əməliyyatlarında proqnozlaşdırıla bilməzliyi ön planda saxlayır. Bu nəzəriyyəyə görə, bütün mövcud məlumatlar qiymətlərdə öz əksini tapdığı üçün bazarda üstün mövqe əldə etmək mümkün olmur (Ekundayo, 2017). Hər nə qədər nəzəriyyə ideal şəraitdə nəzərdə tutulsa da, real bazarlarda məlum olur ki, məlumatlar bəzən qeyri-bərabər şəkildə yayılır və bu da effektiv bazar hipotezini zəiflədir. Lakin, bankların indeks fondlarına yatırımları məhz bu nəzəriyyəyə əsaslanır, çünki indekslər, bazar ümumiliyini əks etdirərək riskləri azaldır.

Məsələn, S&P 500 indeksinə yatırımlar, fərdi səhmlərə sərmayədən daha sabit gəlir gətirə bilər. Bununla yanaşı, nəzəriyyənin zəif forması, orta səviyyədə effektivliyi və güclü effektivlik modeli arasındakı fərqlər bankların qərarlarında müxtəlif yanaşmalar tələb edir. Araşdırmalara əsasən, inkişaf etməkdə olan bazarlarda məlumatların yayılma sürəti daha yavaş olduğu üçün bu nəzəriyyə tam tətbiq olunmur. Mənim fikrimcə, nəzəriyyənin tətbiqi yalnız inkişaf etmiş bazarlarla məhdudlaşa bilər, çünki bu bazarlarda məlumatlılıq və şəffaflıq səviyyəsi daha yüksəkdir.

Arbitraj nəzəriyyəsi. Arbitraj nəzəriyyəsi qiymət fərqlərindən istifadə edərək risk etmədən qazanc əldə etməyə imkan verir və bu, xüsusilə beynəlxalq bazarlarda banklar üçün əhəmiyyətli maliyyə strategiyası hesab olunur. Əgər müxtəlif maliyyə bazarlarında aktivlərin qiymətləri arasında fərqlər yaranarsa, bu, bankların qısa müddətli sərfəli əməliyyatlar həyata keçirməsinə şərait yaradır (Acharya, 2013). Məsələn, ABŞ və Asiya bazarları arasında valyuta fərqlərinin yaranması, bankların məzənnə dəyişikliklərindən arbitraj vasitəsilə qazanc əldə etməsi üçün istifadə olunur. Bankların likvid aktivləri bu əməliyyatların həyata keçirilməsi üçün optimal şərait yaradır, çünki bu, maliyyə alətlərini dərhal alıb-satma imkanı təqdim edir. Bununla belə, nəzəriyyənin praktiki tətbiqi, texnologiyaların inkişafı ilə daha da mürəkkəbləşmişdir, çünki alqoritmik ticarət artıq bazar qiymətlərini daha sürətli tənzimləyir. Digər tərəfdən, arbitraj nəzəriyyəsi qlobal maliyyə sistemində sabitliyin təmin olunmasına da töhfə verir, çünki qiymət fərqlərinin aradan qalxması bazar balansını bərpa edir. Mənim şəxsi yanaşmam belədir ki, nəzəriyyənin müasir dövrdəki tətbiqi yüksək kapital tələbləri və texnoloji üstünlüklərlə əlaqədardır və bu, yalnız iri banklar üçün mümkün görünür.

Davranış maliyyəsi nəzəriyyəsi. Bankların investisiya əməliyyatlarında davranış maliyyəsi nəzəriyyəsinə necə istifadə olunması ilə bağlı əsas sual ortaya çıxır: emosional qərarlar bazar nəticələrinə nə dərəcədə təsir edir? Belə ki, bu nəzəriyyə psixoloji faktorların bazar iştirakçılarının qərarlarına təsirini araşdırır və bankların müştərilər üzrə segmentləşdirilmiş yanaşmalar hazırlamasını stimullaşdırır. Göründüyü kimi, davranış maliyyəsi nəzəriyyəsi, rəasional modellərin çatışmazlıqlarını aradan qaldırmaq üçün unikal yanaşma təqdim edir (Piao, 2022). Banklar müştərilərin qərarlarını emosional və davranış amillərinə əsasən təhlil edərək daha uyğun maliyyə məhsulları hazırlayır. Məsələn, təqaüdcü müştərilər üçün daha az riskli fondlar təqdim etmək bu yanaşmanın nəticəsidir. Lakin, nəzəriyyənin tətbiqi zamanı, psixoloji modellərin bütün segmentlərdə bərabər effektiv olmaması məhdudiyyət yaradır. Məncə, bu nəzəriyyənin daha geniş tətbiqi, xüsusi texnoloji həllərdən, məsələn, süni intellektlə təhlil proseslərindən asılıdır.

Hissiyat maliyyəsi nəzəriyyəsi. Müasir dövrdə bankların fəaliyyətində hissiyat maliyyəsi nəzəriyyəsinin rolu necə dəyərləndirilə bilər? Şübhəsiz ki, bu nəzəriyyə insan hisslərinin və dəyərlərinin maliyyə qərarlarına təsirini izah edən vacib bir yanaşma təqdim edir. Banklar, xüsusilə hissi təsirlərə açıq müştəri qrupları ilə işləyərkən, onların qərarlarının daha çox intuisiya və hisslərə əsaslandığını nəzərə alırlar (Taffler, 2014). Məsələn, banklar emosional marketing vasitəsilə müştərilərin müəyyən investisiya məhsullarına marağını artırmaq üçün strategiyalar tətbiq edir (Hashem, 2010). Digər tərəfdən, bu nəzəriyyə, əsasən rəasional iqtisadi modellərlə müqayisədə daha qeyri-müəyyən nəticələr yaradır, çünki hisslər asanlıqla dəyişir. Mənim fikrimcə, hissiyat maliyyəsi yanaşması daha çox fərdi müştəri segmentləri ilə işləmək üçün uyğundur, lakin kütləvi bazar əməliyyatlarında bu yanaşmanın məhdud təsiri vardır. Buna baxmayaraq, banklar hisslərin maliyyə qərarlarına təsirini anlayaraq, öz strategiyalarını daha çevik və müştəri mərkəzli şəkildə qururlar. Bu yanaşmanın üstünlüyü ondan ibarətdir ki, müştərilərin emosional ehtiyaclarını qarşılamaq, onların banka olan sədaqətini artırır. Məncə, bu yanaşmanın gələcəkdə daha böyük tətbiq sahəsi tapacağı ehtimal olunur.

Beləliklə, bu yarımfəsildə **keyfiyyət metodu** və **analitik təhlil yanaşmaları** istifadə olunaraq, bank investisiya əməliyyatlarının iqtisadi nəzəriyyələrə əsaslanması məsələləri, xüsusilə portfel nəzəriyyəsi və maliyyə bazarlarının effektivliyi konsepsiyaları araşdırılmışdır. Yarımfəsildə portfel nəzəriyyəsinin risk və gəlirlilik arasındakı optimal balansın təmin olunmasında oynadığı rol, eləcə də diversifikasiya vasitəsilə risklərin minimallaşdırılması aspektləri nəzərdən keçirilmişdir. Maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsi çərçivəsində isə bazar məlumatlarının operativ əks olunması və qiymətlərin təsadüfi dəyişməsi prinsipləri təhlil

edilmişdir. Nəticə olaraq, portfel nəzəriyyəsinin tətbiqi, kommersiya banklarına risklərin idarə olunmasında daha rəşional yanaşma təklif etməklə, gəlirliliyin artırılmasına və bazar dəyişikliklərinə uyğun strategiyaların hazırlanmasına şərait yaratdığı müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsi, bankların qərar qəbuletmə mexanizmlərini məlumatlılıq əsasında quraraq informasiya assimetriyasını azaltmaq üçün nəzəri çərçivə təmin etmişdir. Hər iki nəzəriyyənin praktiki tətbiqi, bazar şəraitinin öyrənilməsi və uzunmüddətli dayanıqlığın təmin olunmasında mühüm rol oynamışdır. Ümumilikdə, araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, bank investisiya əməliyyatlarının bu nəzəriyyələrə əsaslanması, həm maliyyə sabitliyini artırmaq, həm də gəlir perspektivlərini optimallaşdırmaq üçün strateji əhəmiyyət kəsb edir.

BANK İNVESTİSİYA STRATEGİYALARININ FORMALAŞDIRILMASINDA TƏTBİQ OLUNAN METODLAR

Müasir maliyyə sistemində iqtisadi qeyri-müəyyənliklər və qlobal bazarlarda rəqabətin artması, bank investisiya strategiyalarının daha effektiv metodlarla formalaşdırılmasını qaçılmaz etmişdir. Bankların fəaliyyətində investisiya strategiyalarının metodoloji əsaslarının dəqiqləşdirilməsi, maliyyə resurslarının optimal şəkildə idarə olunmasını və gəlirliliyin artırılmasını təmin edən mühüm mexanizm hesab olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, texnologiyaların sürətli inkişafı və maliyyə bazarlarında artan dəyişkənlik, bankların investisiya qərarlarını daha kompleks və çoxşaxəli metodlarla əsaslandırma ehtiyacını artırmışdır. Bu kontekstdə bankların risklərin idarə olunması, kapitalın diversifikasiyası və bazar şərtlərinə çevik uyğunlaşma məqsədilə tətbiq etdiyi strategiyalar, onların uzunmüddətli dayanıqlığını və bazar rəqabətliyini müəyyən edən əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Aşağıdakı cədvəldə bank investisiya strategiyalarının formalaşdırılmasında tətbiq olunan metodlar nəzəri olaraq əsaslandırılmışdır.

Cədvəl 2

Bank investisiya strategiyalarında istifadə olunan əsas yanaşmalar və tətbiq metodları

Metodun adı	Tətbiq prinsipləri	Bank investisiya qərarlarına təsiri	Struktur elementləri	Uyğunlaşma mexanizmi	Nəticə gözləntiləri
Risklərin diversifikasiyası	İnvestisiyaların fərqli sektorlara bölünməsi	Risk səviyyəsinin azalması	Maliyyə alətləri, coğrafi bölgələr	Çevik idarəetmə	Sabit gəlirlilik və risklərin minimallaşdırılması
Fundamental analiz	Əsas maliyyə göstəricilərinin təhlili	İnvestisiya qərarlarının daha dəqiq planlaşdırılması	Gəlir, xərc, kapital strukturunun analizi	Məlumatlara əsaslanan yanaşma	Uzunmüddətli gəlir perspektivlərinin təmin olunması
Texniki analiz	Maliyyə bazarlarında qiymət və həcm məlumatlarının qrafik əsaslı təhlili	Qısa müddətli qərarların sürətləndirilməsi	Trendlər, dəstək və müqavimət səviyyələri	Alqoritmik modellər	Ticarət əməliyyatlarının rentabelliyyəsinin artırılması
Nəzarət olunan maliyyə planlaması	Planlaşdırılmış iş məqsədlərə uyğun investisiya strategiyaları	Resursların optimal istifadəsi	İnvestisiya hədəfləri, prioritetlər	Yarıavtomatik sistemlər	Effektiv resurs bölüşdürülməsi və əməliyyatların nəzarətdə saxlanması

	nın hazırlanması				
Arbitraj strategiyaları	Qiymət fərqlərindən istifadə etməklə sərfəli əməliyyatları n aparılması	Maliyyə imkanlarının artırılması və gəlirlərin genişləndirilməsi	Bazarlar arası qiymət fərqləri, əməliyyat alətləri	Avtomatik monitorinq sistemləri	Maliyyə gəlirlərinin optimallaşdırılma ası
Davranış maliyyə analitikası	Müştərilərin davranış modellərinin təhlili	Müştəri yönümlü strategiyaların hazırlanması	Psixoloji amillər, davranış nümunələr i	Data təhlil vasitələri	Daha yüksək müşəri məmnuniyyəti və inamın gücləndirilməsi

Mənbə: Bodie, Z., Kane, A., & Marcus, A. J. (2014). *Investments*. McGraw-Hill Education; Fabozzi, F. J. (2013). *Bond Markets, Analysis, and Strategies*. Pearson.

Risqlərin diversifikasiyası. Risklərin diversifikasiyası metodunun əsas məqsədi, bank investisiyalarını müxtəlif sektorlar, bazarlar və coğrafi bölgələr arasında bölüşdürərək ümumi riskləri minimuma endirməkdir. Bu yanaşma çərçivəsində investisiyaların fərqli maliyyə alətlərinə yönləndirilməsi bankların gəlir axınlarının daha sabit olmasına şərait yaradır (Lin, 2022). Eyni zamanda, diversifikasiya prinsipi qlobal maliyyə bazarlarında qeyri-müəyyənliklərin təsirini azaldaraq, müxtəlif iqtisadi faktorların təsirindən yaranan zərərlərin kompensasiya olunmasına imkan verir. Banklar, xüsusilə iqtisadi böhran dövrlərində, diversifikasiyanın effektivliyini daha aydın müşahidə edir, çünki bu metod onları bazar volatilliyindən qoruyur. Bununla yanaşı, diversifikasiyanın tətbiqi üçün bankların portfelin struktur elementlərini diqqətlə seçməsi tələb olunur, çünki uyğunsuz maliyyə alətləri arasında bölüşdürmə strategiyanın səmərəliliyini azalda bilər. Həmçinin, texnoloji alətlərdən istifadə edərək diversifikasiya prosesinin təhlili və həyata keçirilməsi daha sürətli və effektiv olur. Ümumilikdə bu metod, bankların investisiya strategiyalarında əsas fundamentalərdən biri kimi qəbul edilir.

Fundamental analiz. Fundamental analiz, bank investisiya strategiyalarının formalaşdırılmasında maliyyə göstəricilərinin dərin təhlilini təmin edən mühüm metodlardan biridir. Bu yanaşma çərçivəsində şirkətlərin gəlir və xərc göstəriciləri, kapital strukturu, balans hesabatı və digər maliyyə parametrləri əsas götürülərək, bankların investisiya qərarları daha dəqiq əsaslandırılır (Maharaja, 2014). Fundamental analiz, xüsusilə uzunmüddətli investisiya qərarları qəbul etmək üçün effektiv bir vasitədir, çünki bu metod şirkətin real dəyərinin müəyyən olunmasına kömək edir. Eyni zamanda, bu metod bazarda mövcud qiymətlərin real dəyərlə müqayisə edilməsini təmin edərək, yanlış qərarların qarşısını almağa imkan verir. Fundamental analizə əsaslanan investisiya strategiyaları, həmçinin risklərin idarə olunması prosesinə müsbət təsir göstərir, çünki detallı təhlil səhv proqnozları minimuma endirir. Banklar bu yanaşmanı daha çox korporativ istiqrazların və səhmlərin qiymətləndirilməsində istifadə edir.

Texniki analiz. Texniki analiz maliyyə bazarlarında qiymətlərin tarixi gedişatını və ticarət həcm məlumatlarını təhlil etməklə, qısa müddətli qərarların daha dəqiq olmasına kömək edən metoddur. Bu yanaşma əsasən qrafiklərin araşdırılmasına və bazar tendensiyalarının proqnozlaşdırılmasına yönəlib, çünki texniki analiz bazar davranışlarının təkrarlanma ehtimalını əsas götürür. Banklar, xüsusilə maliyyə alətlərinin qiymətlərindəki dəyişikliklərə tez reaksiya vermək üçün texniki analizdən istifadə edir. Bu metodun tətbiqi, qısa müddətli ticarət əməliyyatlarının rentabelliyyənin artırılmasında mühüm rol oynayır. Əlavə olaraq, texniki analiz trendlərin müəyyən olunması və maliyyə alətlərinin dəyərinin dəyişmə istiqamətini proqnozlaşdırmaq üçün istifadə olunur. Banklar bu metodu valyuta bazarlarında qısa müddətli arbitraj əməliyyatlarının həyata keçirilməsi üçün geniş istifadə edirlər.

Nəzarət olunan maliyyə planlaması. Nəzarət olunan maliyyə planlaması bankların investisiya strategiyalarını strukturlaşdırılmış məqsədlərə uyğun şəkildə tərtib etməyə imkan verir. Bu metod banklara resursların optimal şəkildə bölüşdürülməsi və prioritetlərin düzgün müəyyən olunmasını təmin edən əsas vasitədir (Chorafas, 2011). Bankların bu yanaşmanı tətbiq etməsi nəticəsində, maliyyə resursları ən yüksək rentabellik gözlənilən sahələrə yönləndirilir. Nəzarət olunan planlama eyni zamanda xərclərin səmərəli idarə olunmasına və potensial risklərin öncədən müəyyən edilməsinə imkan yaradır. Bu yanaşma həmçinin avtomatlaşdırılmış sistemlər vasitəsilə nəzarətin effektivliyini artırır.

Arbitraj strategiyaları. Arbitraj strategiyaları banklar üçün bazarlardakı qiymət fərqlərindən sərfəli əməliyyatlar aparmaq üçün vacib vasitədir. Bu yanaşma əsasən beynəlxalq bazarlar arasında mövcud qiymət fərqlərinin aradan qaldırılması məqsədilə istifadə olunur. Banklar bu strategiya ilə qısa müddətli və risksiz gəlir əldə etməyi hədəfləyirlər (Chorafas, 2011). Arbitraj metodunun tətbiqi üçün bazar məlumatlarının operativ təhlili və avtomatik monitoring sistemləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu metod, xüsusilə texnologiyanın inkişaf etdiyi dövrlərdə, maliyyə əməliyyatlarının çevikliyini artırır və bankların gəlirlərinin optimallaşdırılmasına töhfə verir.

Bank investisiya strategiyalarının formalaşdırılması sahəsində mövcud ədəbiyyat geniş və çoxşaxəli olmaqla, müxtəlif yanaşmalar və metodların elmi əsaslarını izah edir. Bu sahədə tədqiqatlar, əsasən risklərin idarə olunması, portfel diversifikasiyası və maliyyə bazarlarının effektiv istifadəsi üzərində cəmləşmişdir.

Markowitz-in klassik portfel nəzəriyyəsi (1952) risklərin və gəlirlərin optimal tarazlığını yaratmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur və bankların portfel diversifikasiyasının əsasını təşkil edir. Müəllifin sözlərinə görə, "optimal portfelin formalaşdırılması yalnız düzgün diversifikasiya yolu ilə mümkündür, çünki risklərin qarşılıqlı kompensasiya edilməsi gəlirlərin sabitliyinə zəmin yaradır" (Markowitz, 1952). Bu yanaşma, xüsusilə qeyri-sabit iqtisadi mühitdə bankların müxtəlif sektorlara sərmayə yatırmasını təşviq edir, lakin nəzəriyyənin əsas məhdudiyyəti onun yalnız tarixi məlumatlara əsaslanmasıdır. Portfel nəzəriyyəsinin praktik tətbiqi ilə bağlı son tədqiqatlar göstərir ki, bazarlardakı volatillik və qeyri-sistematik risklər bu yanaşmanın effektivliyini azalda bilər (Bodie və Kane, 2014). Buna baxmayaraq, bu nəzəriyyə müasir investisiya idarəetmə modellərinin strukturlaşdırılmasında öz əhəmiyyətini qoruyub saxlayır.

Fundamental və texniki analizlərin istifadəsi bank investisiya strategiyalarının təhlilində geniş yayılmışdır (Bodie və Kane, 2014). Fundamental analiz, şirkətlərin maliyyə vəziyyətini və performansını əsas göstəricilər üzərindən təhlil edərək uzunmüddətli sərmayə qərarlarının əsaslandırılmasına imkan verir. Texniki analiz isə maliyyə alətlərinin qiymət davranışlarını, tarixi məlumatlar əsasında qrafiklər və göstəricilər vasitəsilə araşdırır. Bu iki yanaşma bir-birini tamamlayaraq, həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli qərarların qəbuluna şərait yaradır. Bununla belə, hər iki metodun məhdudiyyətləri vardır: fundamental analiz bazarda mövcud dəyişiklikləri nəzərə ala bilmir, texniki analiz isə tarixi trendlərin gələcəkdə təkrarlanacağına dair fərziyyələrə əsaslanır.

Fabozzi tərəfindən irəli sürülmüş istiqraz bazarı təhlili metodları, bankların likvidlik idarəetməsini və gəlirlilik-risk tarazlığını tənzimləmək məqsədilə istifadə olunur (Fabozzi, 2013). Müəllif göstərir ki, "istiqraz portfellerinin diversifikasiyası bankların maliyyə dayanıqlığını artırır, çünki bu yanaşma, xüsusilə də maliyyə böhranı dövrlərində itkiləri azaldır" (Fabozzi, 2013). İstiqraz bazarında sərmayə strategiyalarının əsaslandığı modellər, faiz dərəcələrinin dəyişmələri və iqtisadi şəraitə adaptasiya olunmaq üçün uyğunlaşdırılmış yanaşmalar tələb edir. Belə ki, bankların müxtəlif növ istiqrazlar, o cümlədən korporativ və dövlət istiqrazlarına yatırımlar etməsi, onlara müxtəlif bazar şərtlərinə uyğun olaraq likvidliyi qorumağa imkan verir. Bununla belə, istiqraz bazarlarında volatillik və inflyasiya gözləntiləri kimi amillər bu yanaşmanın effektivliyinə təsir göstərə bilər. Tədqiqatlar göstərir ki, istiqrazların təhlili üçün hibrid modellərin tətbiqi, məsələn, fundamental və texniki analizlərin birləşdirilməsi daha optimal nəticələr verir.

Hull tərəfindən maliyyə derivativlərinin idarə edilməsi sahəsində aparılan araşdırmalar (2017), bankların investisiya strategiyalarında opsiyonlar və fyuçerslərin rolunu geniş şəkildə izah edir. Bu tədqiqat çərçivəsində, Black-Scholes modelinin tətbiqi xüsusi yer tutur, çünki bu model,

opsion qiymətlərinin müəyyənləşdirilməsində nəzəri əsaslar təqdim edir. Müəllif qeyd edir ki, "opsion bazarlarında qiymətlərin dəqiq proqnozlaşdırılması derivativlərin effektiv idarə olunması üçün əsas faktordur" (Hull, 2017). Opsionlar vasitəsilə banklar, xüsusilə dəyişkən bazar şərtlərinə uyğun olaraq riskləri məhdudlaşdırır və gəlirlilik səviyyəsini artırır. Bununla belə, Black-Scholes modeli dəyişkən bazar şəraitində zəif nəticələr göstərə bilər, çünki o, bazar volatilliyinin sabit olduğu fərziyyəsinə əsaslanır. Bu yanaşma bankların maliyyə risklərini idarə etməsi üçün müasir bir çərçivə təqdim etsə də, onun tətbiqi üçün yüksək texnoloji dəstək tələb olunur.

Bu yarımfəsildə **analitik təhlil** və **sistematik araşdırma metodlarından** istifadə edilməklə, bank investisiya strategiyalarının formalaşdırılması üçün tətbiq olunan müxtəlif metodlar və yanaşmalar ətraflı şəkildə tədqiq edilmişdir. Araşdırmada, risklərin diversifikasiyası, fundamental və texniki analiz yanaşmaları, eləcə də nəzarət olunan maliyyə planlaması və arbitraj strategiyalarının bank investisiya qərarlarına təsiri nəzərdən keçirilmişdir. Bu yanaşmaların hər biri müasir maliyyə bazarlarının dəyişkənliyinə uyğun olaraq strategiyaların çevik şəkildə təkmilləşdirilməsi məqsədilə tətbiq olunmuşdur. Eyni zamanda, müxtəlif strategiyaların uyğunlaşma mexanizmləri və gözlənilən nəticələri strukturlaşdırılmış çərçivədə analiz edilmişdir.

Nəticələrə əsasən, risklərin diversifikasiyası yanaşması bankların uzunmüddətli dayanıqlılığını təmin etmək və bazar dəyişkənliyindən təsirlənməmək üçün əsas element kimi qiymətləndirilmişdir. Fundamental və texniki analiz metodlarının birgə istifadəsi, maliyyə qərarlarının dəqiqliyini artıraraq, bazar trendlərinin daha dəqiq proqnozlaşdırılmasına şərait yaratmışdır. Həmçinin, arbitraj strategiyalarının global bazarlarda tətbiqi, bankların gəlir mənbələrini genişləndirmək və əməliyyat effektivliyini artırmaq üçün perspektivli bir yanaşma kimi müəyyən edilmişdir. Ümumilikdə, tədqiqat göstərmişdir ki, müxtəlif metodların integrasiyası, bankların rəqabətliyini artırmaqla yanaşı, daha davamlı maliyyə strategiyaları formalaşdırmağa imkan verir.

NƏTİCƏ

Bank investisiya əməliyyatlarının konseptual əsasları üzrə aparılan bu araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, bankların investisiya fəaliyyətində risklərin effektiv idarə edilməsi, diversifikasiya strategiyalarının tətbiqi və maliyyə bazarlarının dəyişkənliyinə uyğunlaşma xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif nəzəriyyələrin, xüsusilə portfel nəzəriyyəsinin və maliyyə bazarlarının effektivliyi nəzəriyyəsinin tətbiqi bankların gəlirliliyini artırılması və risklərin minimallaşdırılması məqsədilə daha rəşional qərarlar qəbul etməsinə şərait yaradır. Bank sektorunda investisiya strategiyalarının formalaşdırılmasında istifadə olunan fundamental və texniki analiz metodları, həm qısamüddətli, həm də uzunmüddətli investisiya qərarlarının daha dəqiq əsaslandırılmasını təmin edir. Arbitraj strategiyalarının tətbiqi isə bankların beynəlxalq maliyyə bazarlarında mövcud olan imkanlardan daha effektiv istifadə etməsinə imkan verir. Eyni zamanda, davranış maliyyəsi və hissiyat maliyyəsi nəzəriyyələrinin tətbiqi, bankların müştəri yönümlü məhsul və xidmətlər təklif etməsinə və bazardakı dəyişikliklərə çevik uyğunlaşmasına şərait yaradır. Təhlillər göstərir ki, bankların investisiya portfəllərinin formalaşdırılmasında çevik və kompleks yanaşmaların tətbiqi onların maliyyə dayanıqlılığını və rəqabət qabiliyyətini artırır. Maliyyə texnologiyalarının sürətli inkişafı fonunda bankların innovativ yanaşmalar tətbiq etməsi və risklərin idarə olunmasında qabaqcıl alətlərdən istifadə etməsi vacib amillərdən biri kimi çıxış edir. Araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, investisiya qərarlarının qəbulunda iqtisadi nəzəriyyələrin kompleks şəkildə tətbiqi bankların strateji məqsədlərinə nail olmaq üçün effektiv vasitədir. Ümumilikdə, bank investisiya əməliyyatlarının təkmilləşdirilməsi, onların dayanıqlı inkişafını təmin etməklə yanaşı, ölkənin maliyyə sektorunun sabitliyinə və iqtisadi artımına da müsbət təsir göstərir.

Bank investisiya əməliyyatlarının daha səmərəli təşkil edilməsi məqsədilə aşağıdakılar təklif edilir:

1. Bankların investisiya portfəllərinin formalaşdırılmasında risklərin diversifikasiyasını təmin edən strategiyaların genişləndirilməsi;
2. Maliyyə bazarlarında texniki və fundamental analizlərin birgə tətbiqinin daha da təkmilləşdirilməsi;

3. Bank sektorunda innovativ texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi və rəqəmsal investisiya alətlərindən istifadənin artırılması;
4. Müxtəlif iqtisadi şərtlərdə çevik investisiya strategiyalarının hazırlanması və tətbiqi;
5. Davranış maliyyəsi və hissiyat maliyyəsi nəzəriyyələrinin bank məhsullarının inkişafında tətbiqi;
6. Bankların beynəlxalq maliyyə bazarlarına çıxış imkanlarının artırılması və global investisiya strategiyalarının tətbiqi.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Kərimova A. (2023). "Azərbaycan respublikasında kommersiya banklarının aktiv və passivləri və onların xalis mənfəət (zərər) göstəricisi ilə əlaqəsinin təhlili". Scientific Collection «InterConf+», (33 (155)), səh.88-101.
2. Rəcəbli K. (2022). "Bank riskləri və onları yaradan amillərin tədqiqatı". Xəzər Universiteti, Bakı, 70səh.
3. Çetin E. (2005). "Portföy seçiminə çox amaçlı yaklaşım: doğrusal olmayan hedef programlama modeli". Muhasebe ve Denetime Bakış, (14), s.57-74.
4. Pelin Ö.Z. (2014). "Yatırım fonu performansının portföy bilgileri ile ilişkili olarak analiz edilmesi". Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(02), s.42-55.
5. Gorton G., & Rosen R. (1995). "Corporate control, portfolio choice, and the decline of banking." The Journal of Finance, 50(5), p.1377-1420.
6. Ekundayo M.P., & Agatha A.N. (2017). "The efficiency market theory: A case of commercial banks stocks in Nigeria." Ovidius Univ. Ann. Econ. Sci. Ser, 17, p.583-587.
7. Acharya V.V., Shin H.S., & Yorulmazer T. (2013). "A theory of arbitrage capital." The Review of Corporate Finance Studies, 2(1), p.62-97.
8. Piao G., & Xiao B. (2022). "Risk Management Analysis of Modern Commercial Banks Using Behavioral Finance Theory and Artificial Neural Networks." Wireless Communications and Mobile Computing, (1):1161784, p.1-8.
9. Taffler R. (2014). "Emotional finance: theory and application." Preuzeto, p.1-34.
10. Hashem T.N. (2010). "Impact of Managers' Emotional Intelligence on Marketing Creativity in Jordan Commercial Banks." Innovative Marketing, 6(3), p.78-86.
11. Lin H.C., Huang J.C., & You C.F. (2022). "Bank Diversification and Financial Constraints on Firm Investment Decisions in a Bank-Based Financial System." Sustainability, 14(17):10997, p.1-19.
12. Maharaja T., & Saravanakumar M. (2014). "Fundamental Analysis for Investment Decisions on Five Major Banks." PURUSHARTHA-A journal of Management, Ethics and Spirituality, 7(2), p.72-88.
13. Chorafas D.N. (2011). "Wealth management: Private banking, investment decisions, and structured financial products." Elsevier, Burlington, 352p.

Y.R.Damirov

PhD, Azerbaijan University

E.P.Mammadov

master student, Azerbaijan University

Conceptual foundations of bank investment operations

Abstract

This article examines the conceptual foundations of bank investment operations, focusing on strategies and theoretical approaches banks employ to manage risks and increase profitability in the modern economic system. The application of theories such as portfolio theory, market efficiency theory, arbitrage, and behavioral finance enables banks to make more effective investment decisions. Diversification, fundamental and technical analysis, and innovative

approaches in forming investment portfolios enhance banks' competitiveness and financial resilience. The research reveals that applying comprehensive theoretical approaches allows banks to establish more effective and sustainable financial strategies. The rapid development of technologies and the volatility of financial markets in the modern era demand that banks develop flexible and efficient investment strategies. Optimizing investment operations not only ensures the sustainable development of the banking sector but also positively impacts the national economy. Additionally, effective risk management and the use of new financial instruments facilitate banks' achievement of long-term strategic goals.

Key words: bank investment operations, risk management, portfolio theory, financial markets, diversification.

Я.Р.Дамиров

д.ф.но э., Университет Азербайджан

Э.П.Мамедов

магистрант, Университет Азербайджан

Концептуальные основы инвестиционных операций банков

Резюме

В статье исследованы концептуальные основы инвестиционных операций банков, акцентируя внимание на стратегиях и теоретических подходах, которые банки применяют для управления рисками и повышения прибыльности в современной экономической системе. Применение таких теорий, как теория портфеля, теория эффективности рынков, арбитраж и поведенческие финансы, позволяет банкам принимать более эффективные инвестиционные решения. Диверсификация, фундаментальный и технический анализ, а также внедрение инновационных подходов в формировании инвестиционных портфелей повышают конкурентоспособность и финансовую устойчивость банков. Исследование показало, что применение комплексных теоретических подходов позволяет банкам разрабатывать более эффективные и устойчивые финансовые стратегии. Быстрое развитие технологий и волатильность финансовых рынков требуют от банков разработки гибких и эффективных инвестиционных стратегий. Оптимизация инвестиционных операций способствует не только устойчивому развитию банковского сектора, но и оказывает положительное влияние на национальную экономику. Кроме того, эффективное управление рисками и использование новых финансовых инструментов облегчают достижение долгосрочных стратегических целей банков.

Ключевые слова: инвестиционные операции банков, управление рисками, теория портфеля, финансовые рынки, диверсификация.